

ХРИСТИЧ І. О.,

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
кримінологічних досліджень
(Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України)

УДК 343.9:658:343.352

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

У статті досліджено питання визначення корупційних ризиків, опрацьовано проблематику встановлення корупційних ризиків у приватній сфері України. Акцентується увага на проблемі ідентифікації корупційних ризиків у приватній сфері. Встановлено, що оцінка корупційних ризиків у приватній сфері носить формальний та суб'єктивний характер.

***Ключові слова:** корупція, корупційні ризики, категорії корупційних ризиків, приватна сфера, масові опитування.*

В статье исследованы вопросы определения коррупционных рисков, отработана проблематика определения коррупционных рисков в частной сфере Украины. Акцентируется внимание на проблеме идентификации коррупционных рисков в частной сфере. Установлено, что оценка коррупционных рисков в частной сфере носит формальный и субъективный характер.

***Ключевые слова:** коррупция, коррупционные риски, категории коррупционных рисков, частная сфера, массовые опросы.*

The article deals with the issue of definition of corruption risks, the problems of establishing corruption risks in the private sphere of Ukraine has been worked out. The emphasis is on the problem of identifying corruption risks in the private sphere. It has been established that the assessment of corruption risks in the private sphere is of a formal and subjective nature.

***Key words:** corruption, corruption risks, categories of corruption risks, private sphere, mass surveys.*

Вступ. Сьогодні в Україні дуже гостро стає проблема корупції. Міжнародна антикорупційна організація Transparency International оприлюднила результати дослідження «Індекс сприйняття корупції-2018». Україна дещо покращила свої показники. Її результат – 32 бали та 120 місце серед 180 країн світу. Таким чином, Україна здобула ще 2 бали та піднялася на 10 місць (результат за 2017 р. – 30 балів, 130 місце). Про це йдеться в дослідженні Трансперенсі Інтернешнл Україна. Наша країна знаходиться поруч із Малі, Малаві та Ліберією. Рейтинг спирається на опитування експертів та бізнесу, які проводить низка міжнародних організацій. Нинішні 32 бали вселяють надію на те, що нас віднесуть до країн, які протидіють корупції. Адже тих, хто набирає від 31 до 60 балів, називають країнами, які «намагаються боротися з корупцією». Україна потрапила до цієї групи лише за підсумками 2018 р. Україна з-поміж своїх сусідів змогла обійти лише Російську Федерацію (28 балів,

138 місце). Натомість решта мають вищі оцінки: Польща – 60, Словаччина – 50, Румунія – 47, Угорщина – 46, Білорусь – 44, Молдова – 33 балів. [1]. Але при цьому Міжнародний валютний фонд поки не бачить радикальних змін у рівні корупції в Україні за останні роки. Хоча були створені установи, які допоможуть боротися з корупцією, як заявив постійний представник МВФ в Україні Йоста Лյонгман [2].

Багатоаспектні проблеми вдосконалення статистичного обліку корупційних правопорушень підняті в працях вітчизняних вчених та представників ближнього та далекого зарубіжжя. Це праці: М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, В.В. Голіни, Б.М. Головкіна, А.П. Закалюка, В.С. Зеленецького, О.Г. Кальмана, О.М. Литвинова, В.В. Сташиса, Л.О. Шевченко, Л. Шелли та інших вчених. У більшості публікацій проблемі дослідження корупції у приватній сфері не приділялося належної уваги.

Передумовою виникнення корупції є корупційні ризики, які у приватній сфері практично не досліджуються.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження та визначення поняття корупційного ризику, визначення ідентифікації їх у приватній сфері.

Результати дослідження. Існують різні типології корупційних злочинів. Але для більшості країн Європи ця типологія однакова: незаконне заволодіння майном у результаті зловживання владою або службовим становищем; упередженість під час проведення тендерів (державних закупівель); корупційні схеми працевлаштування; провладний тиск (торгівля впливом); незаконне фінансування партій; шахрайство з державними коштами (залучення їх до комерційної діяльності); захоплення земельних ділянок; одержання неправомірної вигоди.

Зрозуміло, що під час вчинення якого завгодно корупційного злочину або корупційного правопорушення обов'язково виникає питання про існування корупційного ризику для особи, яка його вчиняє.

Сьогодні відсутнє єдине визначення поняття «корупційний ризик». Більшість учених взагалі вважають, що корупційний ризик притаманний лише сферам державного управління. Із цим важко погодитися, тому що всім сферам життя нашого суспільства притаманні корупційні ризики. Розуміння наявних корупційних ризиків, моделювання і прогнозування ситуацій, що можуть виникнути, раціональне планування заходів протидії корупції – суттєвий важіль впливу на цьому напрямку діяльності.

Існує і таке визначення: корупційний ризик – імовірність виникнення та наслідки від корупційного вчинку [3, с. 5].

Оцінка корупційних ризиків дозволяє забезпечити відповідність антикорупційних заходів особливостям діяльності тієї чи іншої організації та сприяє раціональному використанню ресурсів, які передбачені для вирішення питань протидії корупції на даному підприємстві.

За інформацією Національного агентства з питань запобігання корупції, окремо створеного та затвердженого на державному рівні переліку ключових ідентифікованих корупційних ризиків в органах влади зарубіжних країн не існує. Кожний суб'єкт у системі державного управління визначає свої ключові об'єкти оцінки корупційних ризиків та затверджує план заходів щодо їх усунення або мінімізації.

Корупційні ризики носять комплексний характер і мають правову, економічну, політичну та інші складові частини. Відповідний перелік типових корупційних ризиків щодо діяльності державних установ та заходів, необхідні щодо їх усунення (мінімізації), було сформульовано НАЗК 04.01.2018 р. [4]. Відповідно до цього нормативного акту під «корупційними ризиками» розуміють нормативно-правові, адміністративні, організаційні, а також інші фактори (чинники, умови) в діяльності посадових осіб, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, пов'язаних із корупцією. Визначення для кожної зі сфер діяльності корупційних ризиків не є беззаперечним свідченням про існування фактів корупції, а є лише підставою обґрунтовано припускати можливість їх виникнення в разі недотримання посадовими особами і працівниками вимог антикорупційного законодавства та встановлених внутрішніх процедур. Робота з питань корупційних ризиків при цьому повинна бути побудована в такій послідовності: ідентифікація коруп-

ційних ризиків; оцінка корупційних ризиків; управління корупційними ризиками; розроблення антикорупційної програми та окремих планів, а також контроль за їх реалізацією. Ідентифікація корупційних ризиків – це процес виявлення, усвідомлення та розуміння корупційних ризиків працівниками. Оцінка корупційних ризиків полягає у визначенні потенційних та реальних наслідків для певних сфер діяльності установи вимог антикорупційного законодавства. Крім того, під час оцінки корупційних ризиків може визначатися ймовірність їх виникнення в діяльності структурного підрозділу чи підприємства в цілому. Управління корупційними ризиками – це визначення та відбір найбільш ефективних заходів протидії та запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаних із корупцією. На стадії планування та контролю реалізації відповідних антикорупційних програм та планів проводиться розроблення подальших кроків щодо ідентифікації, оцінки та управління корупційними ризиками, здійснюється аналіз ефективності запроваджених раніше заходів протидії та запобігання корупції.

Щодо ідентифікації ризиків, то необхідно класифікувати їх таким чином, щоб вони включали як внутрішні, так і зовнішні, які притаманні даній організації. Така класифікація може включати такі ризики: взаємодія з посадовими особами в державних структурах, тобто державними посадовими особами, які діють у формальному режимі або як клієнт / представник банку; характер та масштаби взаємодії уряду (наприклад, центральна влада, місцеве самоврядування) з організацією чи інша публічна офіційна взаємодія; ліцензії та дозволи; державні закупівлі; публічний бізнес; політичне лобювання. Зрозуміло, що це перелік тих, які зустрічаються найчастіше. Більш широкі ризики включають: благодійні або політичні пожертвування та спонсорство; лобювання; закупівлю та джерела постачання; консультативну та консалтингову діяльність; оплату третім особам; ризики для персоналу, включаючи існування та застосування дисциплінарної політики, недоліки в підготовці працівників, навички та знання та багато іншого.

При цьому необхідно звернути увагу, що під час оцінки ризиків завжди необхідно враховувати будь-які слабкі сторони контролю, що можуть призвести до збільшення ризику отримання хабарів. Це: відсутність чіткого повідомлення про боротьбу з корупційними проявами та хабарництвом від керівництва вищого рівня; недостатність ресурсів для управління ризиками відповідно до апетиту організації; бонусна культура або агресивні цілі продажу, що призводить до надмірного ризику; недостатня чіткість у політиці організації та процедурах витрат на гостинність та рекламу, а також політичні та благодійні внески; відсутність чіткого фінансового контролю; неадекватні, несумісні або погано задокументовані процедури належної обачності; недоліки в підготовці працівників, відпрацювання навичок та знань; недостатня управлінська інформація або аудиторська робота.

Під час практичного аналізу окремих сфер та видів діяльності підприємства, залежно від конкретних обставин, можуть застосовуватися й інші, відмінні від зазначених у звіті, способи виявлення корупційних ризиків, розроблятися й використовуватися специфічні методи їх попередження та усунення (мінімізації), більш характерні для певної, конкретної сфери діяльності кожного структурного підрозділу.

Результати оцінки ризику визначатимуть пропорційність ресурсів, пом'якшення дій та процедур боротьби з корупцією та здійснення контролю. Підприємства повинні мати у своєму розпорядженні можливість для проведення періодичних оцінок наявних корупційних ризиків, оскільки їхній бізнес (і середовище, в якому він працює) розвивається та змінюється. Зокрема, у випадку будь-якого інциденту щодо хабарництва (або його нестачі) може знадобитися аналіз для переоцінки ефективності відповідних систем та контролю. Оцінка корупційного ризику включає в себе аналіз імовірності настання наслідків, частоту вчинення корупційного правопорушення, пріоритетність корупційних ризиків за 9-бальною шкалою. [5, с. 37].

Існують і інші точки зору, що визначають чотири категорії показників корупційного ризику: об'єктивні; суб'єктивні (наприклад, незнання про нормативні акти, що стосуються діяльності адміністрації); внутрішні; зовнішні (наприклад, часті зміни в законодавстві).

Передумові появи корупційних ризиків в Україні є сукупність політичних, економічних, правових, організаційно-управлінських, соціально-психологічних явищ та обставин (зокрема, низька правова культура і правосвідомість населення, відсутність методики оцінки якості реагування на корупційні правопорушення, низький рівень якості життя суспільства, відсутність реальної відповідальності за правопорушення, колізії законодавчої техніки, постійне делегування повноважень у сфері протидії корупції від одного контролюючого органу до іншого, недостатність контролю та адміністративних процедур, протекціонізм щодо певних осіб, просування інтересів близьких осіб, слабкий фінансовий контроль за суб'єктами публічної адміністрації) [5, с. 37].

Що ж стосується визначення на законодавчому рівні питань, пов'язаних із запобіганням корупційних ризиків у приватній сфері, то вони відсутні. Але для того, щоб активно їм протидіяти, необхідне чітке їх визначення, а також встановлення їх обсягів.

Міжнародні дослідження свідчать про негативний стан та тенденції розвитку корупції у приватній сфері в Україні. Так, за результатами дослідження компанії «Ernst & Young Global Limited», станом на 2017 р. Україна займає перше місце за рівнем корупції серед 41 країни з Європи, Близького Сходу, Індії та Африки (88% респондентів вважають, що корупція широко розповсюджена в діловій практиці, а 37% респондентів готові запропонувати грошову винагороду, щоб допомогти бізнесу вижити) [6]. За Індексом економічної свободи Україна належить до країн із невеликою економікою (166 місце з 180 країн світу станом на 2017 р.). Одна з причин низького рейтингу – високий рівень корупції (29,2 бали із 100) та неефективність судового захисту (22,6 бали із 100) [7]. У результатах дослідження, проведеного Американською торговою палатою в період із березня 2014 по жовтень 2015 р., зазначається, що переважна більшість (88%) опитаних українських компаній зіштовхуються з корупцією під час ведення бізнесу [8].

У цілому можна вважати, що сьогодні найбільше значення мають масові опитування громадян щодо стану корупції. Але можна теоретично використовувати й інше. Методами та інструментами для збору інформації із зовнішніх джерел можуть бути: опитування (анкетування) представників громадськості й суб'єктів господарювання, що мали безпосередній досвід взаємодії з установою, на предмет визначення думки та досвіду стикання з корупцією в діяльності установи; інтерв'ю з метою одержання детальної інформації про досвід роботи з установою; обговорення в колі фокусних груп або у вигляді мозкового штурму з метою обговорення корупційних ризиків, а також вироблення шляхів їх усунення та мінімізації; аналіз результатів незалежних соціологічних, наукових, експертних та інших досліджень стосовно роботи установи; аналіз повідомлень у засобах масової інформації та соціальних мережах про діяльність установи. Додатково можливо використовувати інші спеціальні методи та інструменти, такі як, наприклад: Метод Дельфі, за яким експерти висловлюють свою думку індивідуально і анонімно, при цьому маючи можливість дізнатися думки інших експертів. Цей метод дозволяє провести незалежний аналіз і голосування експертів; аналіз сценаріїв, за яким конструюються та аналізуються можливі корупційні сценарії для більш детального розуміння та вивчення потенційних корупційних вчинків; аналіз інформаційних систем, за якими аналізуються журнали реєстрації подій в інформаційних системах та контрольних списках доступу до інформації з метою виявлення можливих корупційних вчинків посадової особи. [3, с. 15–16].

Найбільш істотне масове опитування було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 25 травня 2018 р. в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2019 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Одночасно для порівняння наводяться результати загальнонаціонального дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова з 15 по 19 грудня 2017 р. Це зроблено для того, щоб можна було порівняти, що змінилося в країні з точки зору населення. [9].

Абсолютна більшість населення (83%) вважає боротьбу з корупцією в Україні неуспішною, причому 50% – повністю провальною. Успішність у боротьбі з корупцією вбачають 9%, причому лише 1% оцінює цю боротьбу як повністю успішну. Порівняно з груднем 2017 р. на 6% зменшилася частка позитивних оцінок, і на 3% зросла частка оцінок негативних. Значна частина населення (48%) не бачить жодної інстанції, яка б активно боролася з корупцією в Україні. У питанні, що особисто готові робити громадяни задля боротьби з корупцією, переважна більшість опитаних (73%) вказали на відмову від надання хабарів. Решту ж можливих дій обрали значно менше: інформування правоохоронних органів – 19%, донесення інформації про випадки корупції – до ЗМІ і у блогах та соціальних мережах – 17%, скарги до органів влади про випадки корупції в їхніх установах – 16%. А 13% відповіли, що в принципі не збираються нічого робити. Реально відсоток тих, хто робив якісь із зазначених дій щодо боротьби з корупцією, виявився зовсім мізерним, не вищим за 2%. Єдиний виняток – це 53% тих, хто не давав хабарі протягом останнього року, та й то це на 20% менше, ніж декларована готовність [9].

Наступне опитування проходило з 16 по 22 серпня 2018 р. в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова. Загалом було опитано 2019 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Для порівняння соціологи наводили дані загальнонаціонального опитування населення України, проведеного з 18 вересня по 3 жовтня 2017 р. Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» [10].

91% громадян вважає корупцію серйозною проблемою України, причому 61% опитаних переконані в тому, що це – найсерйозніша проблема, яка заважає розвитку країни. Лише 4% опитаних визнають, що проблема корупції існує, але вона не надто серйозна. Надуманою цю проблему вважають 0,5%. У вересні 2017 р найбільш серйозною проблемою корупцію вважали 44%, не надто серйозною у 2017 р. – 12%. Нині 61% опитаних переконані, що відсутність позитивних зрушень у боротьбі з корупцією полягає в тому, що ті, хто має з нею боротися, самі ж корумповані. Серед інших вагомих причин респонденти назвали те, що корупція майже завжди лишається безкарною (38%), немає «сильної руки», яка навела б порядок у суспільстві (31%), та існують закони, які можна розтлумачити як завгодно (28%). Порівняно з 2017 р. впевненість людей у тому, що влада не спроможна подолати корупцію, істотно зросла – з 53 до 61%. Також відзначається, що 38% опитаних вважають, що корупція є частиною ментальності (в центрі таких 48%), а 46% – що ні. Більшість громадян переконані, що давання хабара не може бути виправданим. Однак 17% вважають, що заради блага родини можна дати хабар, а стосовно суспільного блага таких близько 9%. [10].

Висновки. Із вищенаведеного можна зробити невтішний висновок, що протидія корупції в цілому ведеться дуже повільно, і більшість населення вважає, що, навпаки, корупція збільшується. Тому нашій країні необхідно переходити на реальні масові опитування громадян щодо цього питання раз на рік. Перший раз це можна зробити під час перепису населення.

Поняття корупційних ризиків чітко не сформульовані, особливо це стосується поняття корупційних ризиків у приватній сфері.

Для управління корупційними підприємницькими ризиками суб'єкти господарювання розробляють відповідні антикорупційні програми, тобто чинний антикорупційний комплекс. Для повноцінної реалізації антикорупційної програми необхідно розробити методики визначення корупційних ризиків. Такі методики мають реалізовуватись у компаніях та корпораціях приватного права, з урахуванням особливостей правових статусів даних організацій та їх працівників. Доцільним також видається впровадження методик забезпечення обліку стандартів управління ризиками, що закріплені в Типовій інструкції з оцінки ризиків ООН (UN Global Compact) [11], стандартах управління ризиками ISO 31000:2018 [12] та FERMA [13].

Список використаних джерел:

1. Індекс сприйняття корупції-2018. URL : (дата звернення: 21.03.2019).
2. Рівень корупції в Україні радикально не змінився – представник МВФ. URL : <http://nv.ua/ukr/ukraine/politics/riven-korupciji-v-ukrajini-radikalno-ne-zminivsia-predst> (дата звернення: 21.03.2019).
3. Посібник з оцінки корупційних ризиків та розробки планів протидії корупції. Київ, 2015. 72 с.
4. Додаток 2 до Методичних рекомендацій щодо підготовки антикорупційних програм органів влади (глава 3 розділу III). URL : http://nazk.gov.ua/sites/default/files/no_1531_zminy_do_metod_rekomendaciy.pdf. (дата звернення: 21.03.2019).
5. Заїка К. Корупційні ризики: поняття та засоби їх мінімізації. *Актуальні проблеми правознавства. Збірник наук. праць*. Тернопіль : Випуск 2(14). 2018 р. С. 35–38.
6. Згідно з дослідженням ЕУ, керівникам не вдається ефективно формувати принципи ділової етики. URL : <http://www.eu.com/ua/uk/newsroom/news-releases/news-eu-senior-managers-failing-to-set-right-tone-on-business-ethics-finds-eu-fraud-survey> (дата звернення: 21.03.2019).
7. Index of Economic Freedom 2017. URL : <http://www.heritage.org/index/ranking> (дата звернення: 21.03.2019).
8. Опитування Американської торгової палати показало ставлення українських бізнесменів до боротьби з корупцією. URL : <http://tyzhden.ua/News/161979>. (дата звернення: 21.03.2019).
9. Загальнонаціональне опитування населення України. URL : <http://dif.org.ua/article/yak-v-ukraini-boryutsya-z-koruptsiyeu-dumka-gromadyan> (дата звернення: 21.03.2019).
10. Ще більше українців зрозуміли, що корупція – зло, це вплине на вибори. URL : <http://www.pravda.com.ua/news/2018/11/12/7197948/> (дата звернення: 21.03.2019).
11. UN Global Compact. Risk Assessment Guide. N. Y., 2013. URL : http://cop-advanced.org/sites/default/files/docs/RESSOURCES/Lutte_contre_la_corruption/AGuideforAntiCorruptionRiskAssessment.pdf. (дата звернення: 21.03.2019).
12. ISO 31000:2018. Risk management – Guidelines. URL : <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:31000:ed-2:v1:en>. (дата звернення: 21.03.2019).
13. FERMA Risk Management Benchmarking Survey. URL : http://www.amrae.fr/sites/default/files/2012_10_fermarmsurvey_execsummary_euaxacs_c.pdf. (дата звернення: 21.03.2019).

